

«Sense Casacuberta, seríem al segle XIX»

En aquestes declaracions exclusives per a EL TEMPS i recollides telefònicament per Vicent Partal, el lingüista Joan Coromines, encara molt afectat per la mort de Josep Maria de Casacuberta, emmarca l'enorme importància de l'editor i erudit recentment desaparegut

Josep Maria de Casacuberta, al meu entendre, junt amb Joan Fuster, és l'home que ha fet més, i amb més passió, per la unió del Principat, el País Valencià i totes les terres de llengua catalana.

Fuster és un home admirable que ha combatut amb gran coratge i perill. Casacuberta ha estat un home que ha treballat abnegadament, però amb una gran passió, amb una enorme passió; tota una vida, una llarga vida de vuitanta-set anys, amb una gran intel·ligència, amb una enorme intuïció. No ha hagut de córrer certs perills en primera fila, però n'ha hagut de córrer d'altres molt més terribles, d'encerclament i d'ofegament. I ha aguantat tota la vida amb una duresa, amb un estoïcisme, extraordinaris.

Però, sobretot, el que ha fet ha estat una planificació des de jove, ell tot sol: per tornar a reprendre els lligams amb la gent més bona, més noble, més gran i més eficaç del País Valencià.

Jo sé que ell disposava d'un fixter enorme, abundós i molt detallat, amb dades recollides dels valencians més disposats envers la unió dels països de llengua catalana, i també els menys disposats i els que es podia temer que poguessin oposar-s'hi. De tots ells, en tenia dades. Molt abundoses. Mai no en tenia de

No era freqüent que Casacuberta es deixés fotografiar

/ Barceló

traïdores, o que poguessin fer mal, no. El bon aspecte, sempre. Però no la candidesa. Saber, penetrar qui hi havia que fos enterament sincer, qui hi havia que pogués ajudar, o bé, si algú no era capaç de gaire, anotar-lo, però perquè aquest mateix en altres aspectes podia ser molt bo, i tenir molt bona voluntat. Es podia fomentar aquesta bona voluntat i, aquesta capacitat, engrandir-la. Doncs, tot això, ell ho va fer calladament. Moltes vegades procurava que no es

veïés gaire la cosa, perquè la contrarietat que tots hem d'afrontar en la vida per part de gent gelosa, o dels rivals amb un sentiment més o menys dubtós o una posició personal incerta, ell procurava que, encara que arribés la seva persona, no la rebés mai la cosa pública, l'interès dels dos països.

I per això mirava de posar-se en segon pla, de no exhibir-se gens, però actuà sempre amb una activitat incansable.

I heus aquí el que jo crec

que es podia perdre de vista. Perquè, com que ell no s'ha posat en primer pla, no es veia sempre la seva actuació. Al Principat hi havia molta bona gent que estava molt ben disposada envers el País Valencià, però que no sabia ben bé com prendre-s'ho, o no tenia els coneixements de persones, de llocs. Ell ho anava mostrant a tothom, això; anava orientant, calladament i empenyent aquesta bona gent. Grans personalitats com Pompeu Fabra, Nicolau d'Olwer, Pau Vila, en el seu temps, Pere Coromines, Rubió i Lluch, Jordi Rubió i molts altres, ell els va anar orientant, empenyent, sobretot procurant que visitessin el País Valencià.

Entre ells el més modest sóc jo, i jo no haguera fet res si no és per ell, que va ser una mica, bastant, el meu mestre, ja que va ser qui m'hi va portar, en un viatge memorable que hi vam fer Pompeu Fabra, ell i jo. I vam anar veient tota la gent de la ciutat de València i de la rodalia, i també pel camí ens vam aturar a Castelló de la Plana, com era natural, i allí vam anar coneixent tothom personalment; els qui no coneixíem, ell els coneixia ja. Això devia ser l'any trenta, potser una mica abans, el vint-i-set, vint-i-vuit, no ho recordo exactament. Hi vam tornar una altra vegada, i és possible que jo confongui un poc les dues dades.

Ara, hi ha l'altre aspecte, el de l'editorial que ell

ha estat fent amb un sacrifici realment heroic. Grandiosos. També en aquesta forma callada ha fet una obra, constantment, sota el signe, no d'allò que es pot vendre o que es vendrà, sinó d'allò que és necessari, sense que sigui ruïnós, perquè ell no disposava de capital minso. Que no sigui ruïnós, perquè havia de calcular preparant mil fórmules, tenint l'ajuda barata de persones que valien molt i que feien unes produccions caríssimes (en el sentit de gran valor), però posant-hi aquell gran entusiasme que és necessari per a escriure i treballar durament sense ser gaire pagat. Doncs ell va anar trobant tots aquests i ho va desplegar en tres, quatre o cinc gran direccions, i més i tot.

Una d'elles, cabdal, va ser la de la col·lecció «Els Nostres clàssics». O siga la literatura catalana medieval, en què els valencians fan un paper de primer ordre. Tota la gran literatura valenciana, grandiosa, del segle XV. La més gran perfecció que s'ha aconseguit en la nostra llengua. Tot va anar passant per les seves impremtes, després d'un control minuciosíssim. Ell i tots vàrem aprendre molt a base d'això. I, després, les altres grans obres, l'Enciclopèdia Catalunya o la col·lecció Barcino. A part d'«Els Nostres Clàssics», ell va fer l'edició popular de les dues grans cròniques, la de Jaume I i la de Muntaner, i amb la seua acostumada modèstia no ho va signar, tot i que ho va fer ell totalment. Aquestes edicions no porten més que el nom E.B., que ningú pot endevinar en principi que sigui Editorial Barcino. Així va dissimular la seva personalitat. Doncs jo us asseguro que ell ho va fer tot sol. No vol

Joan Coromines

/ Robert

dir que no tingués ajuda, i consell, i revisió i tot, de la gent que en sabia, com ho feia sempre en «Els Nostres Clàssics».

La Crònica de Muntaner, que estava tan mal editada, va fer un pas gegantesc endavant respecte a establir-ne el text. És infinitament superior a la millor edició que existia, que era la de Bofarull. De la de Jaume I va donar la traducció en el català modern. En fi, la seva obra editorial és immensa, jo no podria ponderar-ho. Si jo he arribat a fer alguna cosa i si he corregut d'una banda a l'altra el País Valencià, ha estat perquè ell m'ha ermpès. L'*Onomasticon Cataloniae*, que abraça tots els països de llengua catalana, amb un suplement de l'Alt Aragó, fet anant a tots els pobles, un per un, i a vegades ma-

sies soles, me'l va trasmetre ell, que n'havia fet els primers passos. Com que l'editorial Barcino i tota l'obra seva li impedien seguir, va buscar qui pogués continuar-ho, això, i va tenir la intuïció que seria jo.

Ell va ser el qui em va orientar. Va fortificar la meua decisió d'anar a fer estudis amb dos grans mestres estrangers que ell havia conegut. Jo els coneixia per publicacions, però no tenia una idea ben clara del valor que tenien, i ell m'ho va facilitar: Maurice Grammont, de la Universitat de Montpeller, i Jakov Jud, de la de Zúric. Van ser grans mestres meus. Havien estat mestres d'ell, ja.

Com que no es podia dedicar a la lingüística, una vegada va tenir la preparació necessària per fer

l'obra filològica de la seva vida, sempre més va estar en contacte amb Grammont i Jud, i va aconseguir que jo em convertís en deixeble d'ells.

Un asseguro que una de les grans alegries de la seva vida va ser el dia que li vaig dir: «He arribat a Crevillent, ¡he arribat al final!». I Santa Pola i Guardamar, també. Tots, un per un. «Doncs ja ho sabia, Coromines —em respongué—, estava sentint que estaveu arribant i m'heu donat una alegria immensa».

Em va ajudar també a la meua tornada dels Estats Units, em va empènyer. Seria inacabable explicar tot el que va fer per mi. Però, sobretot, si ho va fer, va ser perquè va comprendre que jo podia fer certs treballs. Això que va fer amb mi, ho va fer amb moltíssima gent. Del País Valencià, del Principat. Homes que han fet una obra molt bona en el País Valencià; en primer lloc, Joan Fuster, ¿qui va ser que el va descobrir? ¡Va ser ell! Fuster igualment hauria triomfat, però així va anar més ben orientat.

Homes com Sánchez Gozalbo li deuen molt. Homes com Enric Valor, moltíssim, Josep Giner i Marco, que ha fet tota la vida una obra benemèrita, doncs ell i jo vam ser els qui el vam descobrir i el vam fer deixeble de Pompeu Fabra.

L'obra que va fer com a conseller de Pompeu Fabra no té ponderació possible. I de Nicolau d'Olwer, igualment; de tots.

Personalment, era un home de tracte molt simpàtic, molt intel·ligent, discret; procurava no fer cap mal pas, però, a més a més, mostrava de forma

Tota una vida de treball al servei de la cultura

/ Barceló

molt púdica un gran amor per les persones que tractava: homes, dones, criatures, vells; amb tothom va ser molt afable. La seva pèrdua no té compensació possible, però l'anirà fent amb el temps algú, potser.

Hi ha una persona que s'havia d'esmentar i que és d'una importància cabdal per a Casacuberta, la seva muller Dolors Hostalrich, bibliotecària, deixeble de Jordi Rubió. Va ser formidable, una magnífica col·laboradora durant tota la seva vida. Devia néixer un parell d'anys abans que ell, es van casar i no van fer més que treballar tots dos per a l'editorial Barcino. Va morir ara fa uns set o vuit anys, i era una gran col·laboradora. Ella estava

Dos testimonis valencians

Hem demanat l'opinió de dos valencians que conegueren i tractaren Josep M. de Casacuberta.

El primer és l'historiador i especialista en dret foral, **Arcadi Garcia**, el qual ens ha escrit:

«Cal tenir present que Casacuberta, tal com digué Joan Triadú, no és un «editor intermediari» entre els autors i el públic, sinó que és un dels homes que han demostrat, amb fets, que la nostra cultura no és una curiositat més o menys simpàtica o pintoresca, sinó que és una autèntica cultura, seriosa, amb tradició, capacitat creadora i possibilitats de projecció futura.

Amb Germà Colon, he tingut l'honor de col·laborar amb Casacuberta en l'edició dels *Furs de València*, encara en curs. I això, que no pot afegir res a la valoració objectiva de la seva obra, ofereix, tanmateix, la possibilitat de fer una apreciació —tan subjectiva com vulguem— del nostre personatge, en la dimensió humana.

Diria que els trets fonamentals que caracteritzen la personalitat de Casacuberta són l'esperit de treball, la coherència intel·lectual i la modèstia. Tres qualitats, més pròpies d'un home de ciència que no d'un comerciant, que han fet del nostre personatge un home de sort per a ell i, sobretot, per a la nostra cultura. Perquè sort és, al cap i a la fi, haver sabut veure un autor en qui encara no ho era; experiència sovint repetida per Casacuberta. I és una sort també haver pogut sintonitzar intel·lectualment i col·laborar, tal com ell ho va fer, amb autors de la talla d'un Pompeu Fabra, un Martí de Riquer o un Manuel Sanchis Guarner.»

El president de la Fundació Huguet, **Adolf Pizcueta**,

fou amic de l'erudit desaparegut durant més de mig segle. Ha declarat per a EL TEMPS:

«El recorde des dels primers temps de la seua vida d'editor. Era una visita regularment programada, que tenia lloc una o dues vegades cada any i que no es circumscrivia a la ciutat de València, per tal com també passava per Castelló i altres poblacions del País Valencià, allà on s'havia format un nucli més o menys important de valencianistes. Eren visites molt interessants. Casacuberta ens informava i ens encoratjava, alhora. Unes vegades arribava sol i d'altres l'acompanyaven Batista i Roca, Lluís Nicolau d'Olwer o algun altre personatge significat. Mai no es polaritzà en un o altre sentit. Era un diplomàtic que, en les seues visites, procurava mantenir contactes amb tots els grups, amb totes les tendències, sense decantar-se per cap d'elles.

Recorde haver-lo visitat a Barcelona. Per totes les dependències de l'editorial hi havia munts de llibres en rama, pendents d'enquadernar. Però l'atractiu més gran d'aquells contactes era el tracte servicial de Casacuberta, que t'acompanyava a conèixer la Biblioteca de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans i altres institucions culturals.

Com és natural, per totes aquestes circumstàncies, que el pas dels anys no havien afeblit, conservàvem un afecte recíproc; la notícia del seu traspàs m'ha commogut sincerament. Era una persona admirable; un intel·lectual d'alta formació erudita i científica, i un altruista que ha realitzat una gran servei a la cultura catalana. La seva obra no s'acaba amb ell; està destinada a continuar i a mantenir viu el seu record».

molt preparada pels seus estudis de bibliotecària, i va treballar en l'editorial amb una intensitat immensa, a part de la seva obra domèstica.

També em sembla que hauria hagut d'esmentar alguns de la generació d'aquells temps, perquè de la d'ara jo no puc, ni de les intermèdies tampoc. Hauria d'anomenar una multitud immensa, però hi va haver uns homes que en aquest moment van ser també de gran eficàcia. Un d'ells encara és Sánchez Gonzalbo, un altre és Adolf Pizcueta. Però un dels grans passos que va fer va ser amb la descoberta de Carles Salvador, que no necessitava que el descobrissin, perquè ja feia prou que obrava, però Casacuberta va ser el que va posar més en valor la seva figura.

Hi ha, després, dues gran figures eminentíssimes que el van ajudar en un dels passos grans. Primer, un que vivia en el Principat i que el va ajudar molt en aquell temps, i em penso que està molt oblidat, i que era un gran valencià: Miquel Duran i Tortajada, que havia orientat molt el meu pare, però també Casacuberta i tothom. I, dels que vivien al País Valencià, la gran figura va ser Sanchis Sivera. El canonge Sanchis Sivera.

Sanchis Sivera i Casacuberta van ser els qui van veure la importància de l'obra de sant Vicent Ferrer. L'obra indirecta —els seus sermons— no escrita per ell, però reportada de paraula d'ell. Hi havia en aquells moments un cert prejudici contra la figura de sant Vicent Ferrer, derivat de fets d'història política. Doncs bé, va ser Casacuberta el qui va comprendre, gràcies també a l'ajuda i a l'orien-

tació de Sanchis Sivera, que l'obra lingüística de sant Vicent Ferrer estava molt per damunt de la seva obra personal i política, que és una obra colossal, en pro de la llengua catalana, en pro de la cultura i la manera de ser valenciana, i es va comprendre que s'ha-

persecució màxima de Primo de Rivera) i va ajudar-hi la Fundació Patxot. Patxot personalment.

I Sanchis Guarner, nebot de Sanchis Sivera. Sanchis Guarner ha estat un home d'una importància grandiosa. Doncs, bé, i també va ser Casacuberta

sacuberta va tenir la revelació, junt amb el seu oncle, de qui seria la gran figura de Sanchis Guarner.

Feu-vos càrrec que, després, els sermons de sant Vicent Ferrer es van publicar en dos volums (també se n'ha fet després un tercer, però aquest ja no té la importància d'aquells dos; és molt recent) els dos primers, a part de la *Quaresma*, que era de 1927, ja són d'«Els nostres clàssics», de l'edició de luxe. I aquests dos volums, el 32 i el 34, també figuren sota la cura de Sanchis Sivera, però jo us he de revelar —i no crec que faci cap mal— que, en realitat, allí la major part de l'obra filològica va ser la de Casacuberta, i no se'n diu res. Però jo en vaig ser testimoni.

Va ajudar enormement Sanchis Sivera amb una perícia filològica que el canonge no tenia del tot. Doncs allà ni s'esmenta el seu nom. I no és pas perquè Sanchis Sivera no li ho agrais, sinó perquè Casacuberta va prohibir-ho, com prohibia sempre que es posés el seu nom. Doncs, cregueu que amb aquesta obra tots vam acollir en aquell moment amb una mica de sorpresa que sant Vicent Ferrer hagués fet una obra absolutament catalana i valenciana, amb una intensitat immensa i amb una perfecció de llengua que ningú no esperava. Va ser una, grandíssima revolució, això.

No he esmentat ningú de les generacions següents perquè és impossible, és una multitud immensa. Molts, molts, molts hi van ajudar, però va ser gràcies, en gran part, al fet que ell en tenia els fills, o sigui els noms, les adreces, els telèfons, el lloc on treballaven; tot el seu passat i la seva manera de ser.

Dades d'una vida

Josep Maria de Casacuberta i Roger (Barcelona 1897-1985) cursà Dret i Filosofia i Lletres a Barcelona; en 1921 i 1923, amplià estudis de lingüística a Montpeller (amb Millardet i Grammont) i Zuric (amb Jud i Gauchat), respectivament. En 1921 fou nomenat director de l'Oficina de Toponímia i Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans, on començà la recollida de materials per al *Diccionari Toponímic i Onomàstic dels Països Catalans*, que continuaria Joan Coromines. Veient, però, la necessitat d'impulsar l'edició en llengua catalana, inicià en 1924 Editorial Barcino, una empresa a la qual dedicà vida i patrimoni.

Fins 1973, en què Barcino passà sota el patrocini de la Fundació Carulla-Font, publicà uns centenars de volums, en diverses col·leccions: Els Nostres Clàssics, la Popular (ma-

Coberta de l'edició de «Lo somni», de Bernat Metge (1924). El llibre, a cura de Casacuberta, inaugurà les edicions de Barcino

nuals, literatura, biografies, etcètera), Enciclopèdia Catalunya (geografia, economia, art), Sant Jordi (religió), Els Clàssics del Món, Biblioteca Folklòrica i d'altres. Fou especialista en Jacint Verdaguer, edità textos clàssics i col·laborà en la fixació dels topònims municipals del País Valencià i el Principat de Catalunya, a més de ser autor d'obres que aparegueren anònimes i de la preparació acurada de textos d'altres escriptors.

via de donar a conèixer aquesta obra, contra tots els prejudicis que poguessin haver-hi. I va ser Sanchis Sivera el qui va publicar *Quaresma*, de sant Vicent Ferrer l'any 1927 fora de les seues col·leccions aquesta vegada, perquè no hi havia diners (era el moment de la

qui el va descobrir! Naturalment amb el seu oncle, i ell mateix, s'havia descobert, però ¿qui és el que ens el va mostrar al Principat?

Heu de pensar que no teníem cap idea d'aquell jove, que no ens el podíem prendre gaire seriosament, que era molt jovenet. Ca-